

GADIRHUM AYETİNİN TEFSİRİ

"Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun." Bu ayet, bulunduğu yer ve içerdiği anlama açıklık getirme açısından ilginçtir. Çünkü ayetin baş tarafını yani, "Size (şunlar) haram kılındı: Leş, kan, domuz eti... Bunlar yoldan çıkmaktır." kısmını incelediğin ve buna son kısmını, yani "O hâlde kim (istekle) günaha yönelmeden açlık hâlinde dara düşerse, (bunlardan yiyebilir; çünkü) hiç şüphesiz Allah, bağışlayan ve esirgeyendir." ifadesini eklediğin zaman, bunun eksiksiz bir ifade olduğunu görürsün; anlamının tamamlığının ve maksadının anlaşılabilirliğinin, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir..." ifadesine bağlı olmadığını gözlemlersin ve bu ifadenin tam bir ayet olduğunu, daha önce nazil olan En'âm, Nahl ve Bakara surelerinde haram yiyecekleri açıklayan ayetlere benzediğini görürsün. Örneğin, Bakara suresindeki ilgili ayette şöyle buyruluyor:

"Allah size leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni kesin olarak haram kıldı. Ama kim zulmetmeden ve sınırı aşmadan mecbur kalırsa, ona bir günah yoktur. Çünkü, Allah bağışlayandır, esirgeyendir." (Bakara, 173) En'âm ve Nahl surelerindeki ilgili ayetler de bunun benzeridir.

Buradan şu sonuç çıkıyor: "Bugün inkâr edenler... umudu kesmişlerdir..." ifadesi, bir ara söz niteliğindedir ve ayetin ortasına yerleştirilmiştir. Ayetin kanıtsallık ve açıklık bakımından bu ara söze bağlılığı yoktur. Artık bundan sonra dilersek şunu söyleyebiliriz: Bu ara söz, ilk baştan bu ayetin ortasında nazil olmuştur ve indiği andan itibaren bu ayetle birlikte inmiştir. Ya da şöyle diyebiliriz: Bunlar iki ayrı ayetler ve farklı zamanlarda nazil olmuşlardı. Birini diğerinin ortasına yerleştirmeyi Hz. Peygamber (s.a.a) vahiy katiplerine emretti. Ya da şöyle deriz: Bu ifade, ayetin geneliyle aynı zamanda inmediği hâlde, Mushaf'ın cemi esnasında ayetin bir parçası olarak yazıldı. Bu ihtimallerin hangisi doğru olursa olsun, "ayetin başı ile son kısmını birlikte mütalâa ettiğimiz zaman, ifade bir ara söz gibi belirginleşiyor" şeklindeki değerlendirmemiz üzerinde bir etkisi söz konusu olmaz.

Bu çıkarsamamızı destekleyen bir diğer husus da, -büyük bir yekûn tutan rivayetlerin tamamı olmasa bile- nüzul sebebine ilişkin rivayetlerin büyük bir kısmının özel olarak, "Bugün inkâr edenler..." ifadesini esas almaları ve ayetin aslını yani, "Size (şunlar) haram kılındı..." diye başlayan kısmını esas almamalarıdır. Buradan şu sonuç çıkıyor: "Bugün... umudu kesmişlerdir..." kısmı, ayetin başından ve sonundan ayrı ve bağımsız olarak nazil olmuştur. Bu ifadenin, ayetin ortasında yer alması ya Peygamberimizin (s.a.a) direktifleriyle ya da Mushaf'ın cemi esnasında gerçekleşmiştir.

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, Abd b. Hamid kanalıyla Şa'bi'den aktarılan rivayet de bu yaklaşımı destekler mahiyettedir: "Peygamberimiz (s.a.a) Arefe'de bulunduğu sırada ona şu ayet indi: 'Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım.' Bazı ayetler Peygamberin (s.a.a) ilgisini çektiğinde onu surenin baş tarafında koyardı." Daha sonra Şa'bi şöyle ekledi: "Ona hac ibadetlerini nasıl yapacağını Cebrail öğretiyordu."

Öte yandan, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir." cümlesi ile, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." cümlesi, içerik bakımından birbirine yakındır ve anlam itibarıyla birbiriyle irtibatlı oldukları da kuşku götürmez. Çünkü kâfirlerin Müslümanların dinlerinden umudu kesmiş olmaları ile Müslümanların dinlerinin olgunlaştırılmış, kemale erdirilmiş olması arasındaki bağıntı açıktır. Ayrıca her iki cümlelerin içerikleri iç içe geçebilir ve parçaları birbiriyle ilintili, birbiriyle bütünleşmiş tek bir içerik hâline gelebilir. Kaldı ki, iki cümle arasında belirgin bir akış birliği de göze çarpmaktadır.

Bunu destekleyen bir diğer unsur da sahabe ve tâbiin kuşaklarının ilk ve son dönem müfessirleri ile sonradan gelen tefsir bilginlerinden günümüze kadar ortaya çıkan tefsir âlimlerinin bu iki cümleyi birbirini bütünleyen bitişik iki cümle olarak ele almalarıdır. Bunun

tek nedeni, söz konusu iki cümleden bizim anladığımız şeyi anlamış olmaları, iki cümlelerin birlikte indiğini ve aynı anlama delâlet etme noktasında birleşmelerini esas almış olmalarıdır. Bundan da şu sonuç çıkar: Ayetin akışı içinde bir ara söz olarak yer alan, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir... din olarak İslâm'a razı oldum." ifadesi, parçaları birbiriyle bütünlük arz eden tek bir sözdür ve tek bir hedefi vurgulamaya yöneliktir. Arada bir farklılık olmaksızın iki cümle bütünlük içinde bu hedefe işaret etmektedir. Bu açıdan, bu iki cümleyi de içeren ayetle irtibatlı olduğunu söyleyip söylememiz arasında herhangi bir fark yoktur. Çünkü bu, söz konusu ifadenin bir söz oluşunu olumsuz yönde etkilemez. Bu bir ara sözdür. İki ayrı hedefe yönelik iki ayrı söz değil. Yine, "Bugün inkâr edenler..." ve "Bugün sizin dininizi..." ifadelerinde tekrarlanan "gün"le, kâfirlerin umut kestikleri ve dinin olgunlaştığı bir tek gün kastediliyor.

Acaba, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın." ifadesinde geçen "gün"le ne kastediliyor? Peygamberin (s.a.a) gönderilişi ve davete başlaması ile birlikte İslâm'ın ortaya çıkış zamanı mı? Bu durumda şöyle bir anlam elde etmiş oluruz: "Allah size İslâm'ı gönderdi. Böylece dininizi olgunlaştırdı, üzerinizdeki nimeti tamamladı ve kâfirleri sizin dininizden umutsuz kıldı."

Fakat böyle bir sonuç elde etmenin imkânı yoktur. Çünkü ayetin zahirî akışı gösteriyor ki, onların bir dinleri vardı ve kâfirler bu dini yok etmeyi veya değiştirmeyi umuyorlardı. Müslümanlar da dinlerinden dolayı onlardan korkuyorlardı. Ancak şimdi yüce Allah, kâfirleri beklentileri noktasında umutsuzluğa düşürdü ve Müslümanlara bu açıdan güvence verdi. Yine anlaşılıyor ki, bu güne kadar din eksikti, Allah onu kemale erdirdi ve üzerinizdeki nimetini tamamladı. Oysa, onların İslâm'dan önce bir dinleri yoktu ki, kâfirler onu yok etmeyi kursunlar ya da yüce Allah onu kemale erdirmesin, böylece üzerlerindeki nimetini tamamlasın. Kaldı ki, yukarı da ileri sürülen bir anlam elde etmek için, ifadenin akışında bir değişikliğin yapılması ve "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." ifadesinin, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir." ifadesinden önce yer alması gerekir ki, söz dizimi böyle bir anlama uygun hâlde gelsin.

Acaba "gün"den maksat, Mekke fethinden sonraki dönem midir? Ki yüce Allah o gün Kureyş müşriklerinin plânlarını boşa çıkarmış, tuzaklarını başlarına geçirmiştir; müşriklerin etkinliklerini yok etmiştir. O gün dinlerinin temeli yıkılmış, putları parçalanmış, artık dizlerinin üstüne dikilmekten umutlarını kesmişlerdir. İslâm'a karşı koyacak, egemenliğini ve yayılmasını önleyecek güçleri kalmamıştır. Acaba bu mudur kastedilen?

Ayetten hareketle böyle bir sonuca varmak da mümkün değildir. Çünkü ayette dinin kemale erdirilmesinden ve nimetin tamamlanmasından söz ediliyor. Oysa, hicretin sekizinci yılında gerçekleşen Mekke fethiyle din kemale erdirilmiş değildir. Bundan sonra nice farzlar nazil olmuştur. Bugünden Peygamberin (s.a.a) vefatına kadar geçen süre içinde nice helâller ve haramlar hükme bağlanmıştır.

Kaldı ki, "İnkâr edenler..." (kâfirler) ifadesi geneldir; bütün Arap müşriklerini kapsar, ki müşriklerin tümü Müslümanların dinini yok etmekten ümitlerini kesmiş değillerdi. Bunun bir kanıtı da müşriklerin İslâm'a karşı saldırgan tutumlarını sürdürmeleri ve kimi taraflar arası saldırmazlık anlaşmalarının yürürlükte kalmalarıdır. Müşrikler, müşrik geleneklere uygun olarak hac ziyaretinde bulunuyor, müşrik kadınlar çıplak hâlde tavaf yapabiliyorlardı. Bu durum, Resulullah efendimizin (s.a.a) Hz. Ali'yi (a.s) Tevbe suresindeki ilgili ayetleri okumak üzere gönderip cahiliye geleneklerinin kalıntılarını geçersiz kılınca kadar sürdü.

Acaba, ayette geçen "gün"den maksat, Tevbe suresinin inişinden sonraki bir dönem midir?

Çünkü Tevbe suresinin inişinin ardından İslâm, yaklaşık olarak bütün Arap yarımadasına yayılmıştı. Şirkin izleri silinmiş, cahiliye gelenekleri ölmüştü. Müslümanlar dinî ayinlerde ve hac ibadetinde bir tek müşrike rastlamaz olmuşlardı. İş Müslümanlar için netlik kazanmıştı.

Allah, korkularını güvene dönüştürmüştü. O'na kulluk ediyor ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmuyorlardı. Acaba bu dönem midir kastedilen?

Ayetten böyle bir sonuç çıkarmanın imkânı yoktur. Çünkü Arap müşrikleri, Tevbe suresindeki ilgili ayetlerin inişi, şirkin yarımada'dan silinişi ve cahilî geleneklerin ortadan kalkışı karşısında Müslümanların dinlerini yok etmekten umut kesmişlerdi; ancak din henüz kemale erdirilmemişti. Çünkü bundan sonra da çeşitli farzlar ve hükümler içeren ayetler inmişti. Bunlardan biri de Mâide suresinde yer alan kimi ayetlerdir. Mâide suresinin Peygamberimizin (s.a.a) son dönemlerinde indiği hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Bu surede helâl, haram, hadler ve kısas gibi meselelere ilişkin birçok hüküm vardır. Bundan şu sonuç çıkıyor: Ayette geçen "gün" kelimesiyle ilk bakışta ayetin anlamıyla uyum sağlayacak örneğin, İslâm davetinin ortaya çıktığı zaman veya Mekke fethinden sonraki zaman ya da Tevbe suresindeki ilgili ayetlerin indiği dönemden sonraki günler gibi günün geniş anlamının [dönem] kastedilmiş olmasına imkân yoktur. Dolayısıyla şunu söylemekten başka seçeneğimiz yoktur: Ayette geçen "gün"den maksat, ayetin indiği gündür. Bu da bizzat surenin indiği gündür de. Bunun için de, "Bugün inkâr edenler... umudu kesmişlerdir." ifadesinin anlam itibarıyla kendisini kuşatan ayetle irtibatlı bir ara cümle olarak algılanması gerekir. Ya da Peygamber efendimizin (s.a.a) son zamanlarında ve Mâide suresinden sonra inmiş olması lazım gelir. "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." ifadesi bunu gerektirmektedir. Acaba belirli günlerle, bizzat Mekke'nin fethedildiği gün mü kastedilmiştir? Yoksa Tevbe suresinin ilgili ayetlerinin indiği gün mü? Bu yaklaşımın yanlışlığını göstermek bakımından, önceki ikinci ve üçüncü ihtimale ilişkin olarak gündeme getirdiğimiz müşküller yeterlidir. Bazı müfessirlerin savunduğu ve çeşitli rivayetlerde işaret edildiği gibi, kastedilen gün, veda haccındaki Arefe günü müdür? Şu hâlde, o gün Müslümanların dinlerini yok etmekten umudu kesenlerden kimler ve ne kastedilmiştir? Şayet umutsuzluktan maksat, Kureyş müşriklerinin, Müslümanların dinlerine üstünlük sağlamaktan ümit kesmeleriye, bu, hicretin sekizinci yılında gerçekleşen Mekke'nin fethedildiği gün ortaya çıkan bir durumdur, onuncu yılın Arafе günü değil. Eğer kastedilen tüm Arap müşriklerinin bu konuda ümitsizliğe düşmeleriye, bu da Tevbe suresinin inişinden sonraki dönemde, yani hicretin dokuzuncu yılında ortaya çıkan bir durumdur. Eğer maksat, Yahudi'si, Hristiyan'ı ve Mecusî'siyle bütün kâfirlerse -ki "İnkâr edenler..." şeklindeki mutlak ifade bunu gerektirir- bunlar henüz İslâm'ı yenilgiye uğratmaktan umutlarını kesmemişlerdi ve henüz İslâm, Arap yarımadasının dışında üstünlük, egemenlik, güç ve caydırıcılık kazanmamıştı.

Öte yandan -Hicretin onuncu yılının zilhicce ayının dokuzuna denk düşen- bu günün, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım." ifadesine uygun düşecek özelliğini, ayrıcalığını düşünüp üzerinde durmamız gerekir.

Denebilir ki: Bununla, Peygamber efendimizin (s.a.a) bizzat katılarak hac merasimini kemale erdirmesi sözlü öğreticiliğinin yanı sıra, fiilî olarak da insanlara hac ibadetinin nasıl yerine getirileceğini öğretmesi kastedilmiştir.

Ne var ki: Sırf Peygamberimizin (s.a.a) hac merasimini öğretmesinin -insanlara temettü haccını öğrettiği hâlde, kulak ardı edilişi somut bir örnek olarak ortadayken ve ondan önce de namaz, oruç, hac, zekât ve cihat gibi dinî farzlar hükme bağlanmışken- dinin kemale erdirilmesi olarak isimlendirilmesi doğru olmaz. Dinin gereklerinden bir vacibin öğretilmesi, o vacibin tamamlanması ve kemale erdirilmesi olarak isimlendirilebilir mi? Bu bile olmazken, dinin bir vacibinin öğretilmesi dinin tümünün kemale erdirilmesi olarak nasıl kabul edilebilir? Kaldı ki bu ihtimal, "Bugün inkâr edenler... umudu kesmişlerdir." cümlesi ile, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." cümlesi arasındaki bağının kesilmesini gerektirir. Resulullah'ın (s.a.a) insanlara temettü haccını öğretmesi ile kâfirlerin dinden ümitlerini kesmeleri arasında ne gibi bir bağlantı vardır?

Bazılarının şöyle demeleri de mümkündür: Bundan maksat, söz konusu günde, Mâide suresinde yer alan diğer helâl ve haramlara ilişkin hükümlerin indirilerek dinin kemale erdirilmesidir. Çünkü bundan öte helâl ve haram yoktur. Dinin bu şekilde kemale

erdirilmesiyle kâfirlerin kalplerini ümitsizlik kaplamıştır. Bu ümitsizliğin ve karamsarlığın belirtileri yüzlerine yansımıştır.

Fakat, bu takdirde ayette "inkâr edenler" şeklinde ifade edilen bu kâfirleri belirlemede titiz davranmamız gerekir. Kim bunlar? Eğer Arap kâfirler kastediliyorsa, o gün İslâm onları kaplamıştır, hiç kimse İslâm'dan başka bir görünümle ortaya çıkamıyordu, ki bu da gerçek İslâm'ın aynısıydı. [Çünkü gerçek İslâm, zahîrî teslimden başka bir şey değildir.] Şu hâlde ümitleri kırılan kâfirler kimlerdir?

Eğer bunların dışında, Arap olmayan diğer kâfir topluluklar ve kuşaklar kastedilmişse, az önce işaret ettiğimiz gibi, onlar henüz Müslümanlara üstünlük kurmaktan ümitlerini kesmemişlerdi.

Sonra, Mâide suresinin inişi ve Arefe gününün sona erişiyile birlikte hüküm koyma işleminin sona erdiği meselesini irdeliyoruz ve görüyoruz ki, elde birçok rivayet vardır ve azımsanmayacak bir yekûn tutan bu rivayetlerde, bu günden sonra da birçok hüküm ve farzın indirildiğine işaret ediliyor. "Sayf Ayeti" [=Yaz Ayeti] diye adlandırılan ayeti¹[1] ve faiz ayetlerini buna örnek gösterebiliriz. Nitekim Ömer'in yaptığı bir konuşmada şöyle dediği rivayet edilir: "Kur'ân'ın en son inen ayeti faiz ayetidir. Resulullah (s.a.a) bu ayeti bize açıklamadan vefat etti. Dolayısıyla bu hususta kuşku duyduğunuz şeylerden kaçının ve kuşku duymadıklarınızı uygulayın..." Buhârî, Sahih'inde İbn-i Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah'a (s.a.a) inen en son ayet faiz ayetidir." Bunun gibi daha birçok rivayet örnek gösterilebilir.

O hâlde hiç bir araştırmacı, bu rivayetleri zayıf kabul ederek, ayete öncelik tanıyamaz. Çünkü ayet söz konusu günle, falan günün kastedildiği hususunda kesin ve açık bir ifadeye sahip değildir. Bilâkis bu, verilen ihtimallerden sadece biridir. Bunun kesinlik kazanması için bununla bağdaşmayan ihtimallerin olumsuzlanması gerekir. Bu rivayetlerinse, hiçbir dayanağı olmayan diğer ihtimallerden eksik bir yanı yoktur.

Ayetle ilgili olarak şöyle de denebilir: Dinin kemale erdirilmesinden maksat, Kâbe'nin kâfirlerden temizlenmesi, müşriklerin oradan uzaklaştırılmasıdır. Böylece Müslümanlar, aralarına müşrikler karışmadan haccettiler.

Bu ihtimale karşı şunu diyebiliriz: Söz konusu iş bundan bir yıl önce Müslümanlar için netlik kazanmıştı ve sadece Müslümanlar haccediyorlardı. Dolayısıyla bunu, "Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım." ifadesinde geçen "bugün" sözcüğüyle sınırlandırmanın anlamı nedir acaba?

Kaldı ki, Beytullah'ın sadece Müslümanlara has kılınışı ve müşriklerden arınması, nimetin tamamlanması olarak değerlendirilse bile, dinin kemale erdirilmesi olarak değerlendirilmesi kabul edilmez. Kâbe'nin şirk kalıntılarından ayıklanmasının, dinin kemale erdirilmesi olarak nitelendirilmesi ne anlam ifade ediyor? Değil mi ki din, inançlar ve hükümler toplamıdır. Dolayısıyla dinin kemale erdirilmesi, parçalarının ve kısımlarının sayısına başka sayıların eklenmesi anlamını ifade eder. Ortamın dinin uygulanmasına uygun hâle getirilmesi, dinî pratiğin önündeki engellerin ve barikatların kaldırılması ise, kesinlikle dinin kemale erdirilmesi olarak isimlendirilmez. Kaldı ki, kâfirlerin dini yok etmekten yana umutsuzluğa düşmeleri problemi de olduğu gibi duruyor.

Ayetle ilgili olarak şöyle bir değerlendirmenin söylenmesi de mümkündür: Dinin kemale erdirilmesinden maksat, söz konusu haramların ayrıntılı bir şekilde açıklanmasıdır. Bundan maksat da Müslümanların açıklamaları dikkate alıp haramlardan kaçınmaları ve bu konuda kâfirlerden korkmamalarıdır. Çünkü kâfirler, Müslümanların dinlerini yok etmekten ümit kesmiş bulunuyorlardı. Bu, Allah'ın Müslümanları desteklemesi, dinlerini üstün kılması ve onları kâfirler karşısında galip getirmesi sayesinde gerçekleşmiştir.

¹ Bu ayet, Mâide suresinin 105. ayetidir.

Konuyu biraz daha açacak olursak: İlâhî hikmet, İslâm'ın ilk dönemlerinde dört temel haramdan, yani leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adına kesilenlerden bazı Mekke inişli surelerde genel olarak söz edilmesini yeterli görmüştür. Bu surelerde ayrıntıya baş vurulmamıştır. İslâm'ın Müslümanlar açısından uygun görmediği daha başka detaylar bu ayrıntıların kapsamında peyderpey açıklanmak üzere terk edilmiştir. Mekke'nin fethinden sonra, tefsiri sunulan ayetin kapsamında ayrıntıya baş vurulmuştur. Bu, söz konusu pisliklerin haramlılığına yönelik aşamalı bir yasaklama ve zorlaştırmadır.

Nitekim aynı yöntem, şarabın haram kılınışında da uygulanmıştır. Bununla güdülen amaç, Arapların İslâm'dan kaçmamalarıdır. İslâm'da zorluk görüp de inanan yoksulların geri döneceği ümidine kapılmamalarıdır. Ki ilk Müslümanların büyük çoğunluğunu yoksullar oluşturuyordu.

Fakat İslâm güçlendikten sonra, bu haramların ayrıntılı açıklamasına baş vuruldu. Artık Allah Müslümanlara bolluk bahşetmişti, onları güçlendirmişti. Müşrikler de Müslümanların dinlerinden kaçıp uzaklaşmalarından ümitlerini kesmişlerdi. Müslümanları yenilgiye uğratacaklarına ve caydırıcı, ezici bir güç toplayıp İslâm'ı ortadan kaldırmalarına dair bir duygu taşımaz olmuşlardı. Dolayısıyla artık müminlere onları dikkate almaları, dinlerinden ve canlarından yana onlardan korku duymaları yakışır.

Şu hâlde ayette geçen "gün"den maksat, Veda Haccı yılının Arefe günüdür. Geri kalan hükümleri açıklayan bu ayet o günde inmiştir. Bu hükümlerle yüce Allah cahiliyenin basit anlayışlarının, pisliklerinin ve asılsız kuruntularının kalıntılarını da geçersiz kılıp ortadan kaldırdı. Bu ayet, Müslümanların müşriklere tam anlamıyla üstünlük sağlamalarının müjdesiydi. Artık müşrikler İslâm'ın yok olacağını umacak durumda değildiler. Bundan sonra onlarla hoş geçinmeye bakmanın, onlardan korkmanın, sonuçtan endişe etmenin gereği yoktu. Dolayısıyla yüce Allah, bu ayette Müslümanlara, kâfirlerin onların dinlerini yok etmekten umut kestiklerini haber vermektedir. Şu hâlde -zayıflıkları güce, korkuları güvene ve yoksullukları zenginliğe dönüştüğü bu süreçte- Allah'tan başkasından korkmamaları gerekmektedir. Ayette ayrıntılı biçimde açıklanan haramlardan uzak durmaları lazım gelir. Bu, dinlerinin kemale ermesi anlamını ifade eder. İşte bazıları özet olarak sunulan bu alıntı şeklinde, ayet hakkında bir görüş ileri sürmüşlerdir.

Yukarıdaki yoruma ilişkin açıklamamız şudur: Bu değerlendirmeyi yapan kişi, sözü edilen ihtimallerden birkaçını birleştirmek, böylece her ihtimal ile bir başka ihtimalin karşılaştığı problemi savmak amacındadır. Bunu yaparken bütünüyle bir çıkmaza girmekte ve hem ayetin anlamını, hem de lafzını bozmaktadır.

Şunun farkında değildir: Eğer umutsuzluğa düşmekten maksat, Mekke'nin fethiyle veya Tevbe suresindeki ilgili ayetlerin inmesiyle birlikte İslâm'ın üstünlük sağlaması ve güçlenmesi, dolayısıyla kâfirlerin içine düştükleri karamsarlıksa, bunun hicretin onuncu yılının Arefe gününde gerçekleştiğini söylemek doğru olmaz. "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir." Oysa kâfirler, bu bağlamda bundan bir veya iki yıl önce ümitlerini kesmişlerdi zaten. Bu konuda adı geçen zatın da ayetle ilgili değerlendirme yaparken belirttiği gibi, zamanını belirten "ümitsizliğe düşmüşlerdi" veyahut [zamanı belirtmeyecek örneğin] "onlar şüphesiz ümitsiz olanlardırlar" şeklinde tabirler kullanılması gerekirdi.

Yine, bazı yiyeceklerin haram kılınışının aşamalı olduğunu söyleyip içkinin haram kılınışıyla mukayese ederken de yanılmaktadır. Eğer aşamalılıktan kastı, bazı maddelerin bazı maddelerden sonra haram kılınmış olması ise, bilindiği gibi ayet, kendinden önce inen Bakara, En'âm ve Nahl surelerindeki ilgili ayetlerin içerdikleri maddelerden fazlasını içermiyor ve bu ayette söz konusu edilen boğulmuş, vurulmuş... gibi maddeler, bu surelerde zikredilen kavramlara giren hususlardır.

Şayet aşamalılıktan kastı, insanların kabul etmekten kaçınacakları korkusuyla baş vurulan icmalî, sonra ayrıntılı açıklama ise, bu, yersiz bir değerlendirmedir. Çünkü Mâide suresinin

inişinden önce, haram oldukları açıkça belirtilen leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adına kesilen hayvanlar nesnel karşılıkları itibariyle daha belirgin, daha ağır gelen ve boğulmuş ya da vurulmuş hayvanlara göre daha etkileyicidir. Bunlarsa az rastlanan ve nadiren yaşanan olgulardır. Şu hâlde, nasıl oluyor da daha önemli ve daha etkileyici olan bu dört maddenin haram olduğu, en ufak bir korku duyulmadan açıklanıyor da, bunlara göre pek önemli olmayan bu maddelerin gündeme getirilişinden korku duyuluyor, haram oluşları aşamalı olarak açıklanıyor, açıkça belirtme hususunda insanlardan korku duyuluyor? Kaldı ki, böyle bir şey olmuş olsa bile bu, dinin kemale erdirilmesi anlamına gelmez. Hükümlerin yasalaştırılması din olarak adlandırılabilir mi ki, bunların tebliğ edilişi ve açıklanışı dinin kemale erdirilmesi olarak adlandırılsın? Bu, doğru kabul edilse bile, ancak dinin bir kısmının kemale erdirilmesi ve nimetin bazısının tamamlanması anlamına gelir; tamamının ve bütünün değil. Oysa yüce Allah, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım." buyurmuştur. Yani hiçbir kayıt belirtmeksizin, sözü mutlak tutmuştur.

Kaldı ki, yüce Allah, daha birçok günde birçok hüküm açıklamıştır. Öyleyse bu günde açıklanan hükmün ayrıcalığı nedir ki, yüce Allah onu veya ayrıntılı açıklamasını dinin kemale erdirilmesi ve nimetin tamamlanması olarak isimlendirmiştir?

Yoksa, dinin kemale erdirilmesinden maksat, haram yiyecekleri ayrıntılı bir şekilde açıklayan bu ayetin inişinden sonra yasama kapısının kapanması şeklindeki tamamlanışı mıdır? Bu durumda Mâide suresinin inişi ile Peygamberin (s.a.a) bu dünyadan göç edişi arasında inen hükümlerin durumu ne olacaktır? Hatta bizzat Mâide suresinin içinde bulunup da bu ayetten sonra inen öteki hükümler için ne diyeceğiz? Varın siz düşünün!

Bütün bunlardan sonra, eğer maksat hicrî onuncu yılın Arefe gününde inen ayetin kapsadığı haramların zikredilişinden dolayı yapılan iyiliği anmaksa, "size din olarak İslâm'a razı oldum." (ki cümlelerin takdiri, "Bugün razı oldum"dur) ne anlam ifade ediyor? Bu günün ayrıcalığı nedir ki, yüce Allah özellikle o günde din olarak İslâm'dan razı olsun? Ki bu razı oluşa uygun düşecek nitelikte bu güne özgü bir durum da söz konusu değildir?!

Bundan önceki yaklaşımlar için ileri sürülen problemlerin birçoğu ya da çoğunluğa yakın miktarı bunun için de söylenebilir. Fakat biz onları tekrarlayarak sözü uzatmak istemiyoruz.

Acaba, ayette geçen "gün"den maksat, Arefe günü ile Peygamberimizin (s.a.a) Medine'ye vardığı gün arasındaki herhangi bir gün müdür, demek isteniyor? Nitekim kâfirlerin ümitsizliğe düşmeleri ve dinin kemale erdirilişi bazılarınca bu şekilde yorumlanmıştır!

Bundan önceki yaklaşımlara ilişkin problemler, aynı detayıyla bunun için de geçerlidir.

Şimdiye kadar ayetin anlamını belirleme yolunda sunduğumuz araştırma, ayetin anlamı ile ilgili olarak söylenenler veya söylenebilecek şeyler üzerine yapılan değerlendirmelerdir, ki bu bizim ayetle ilgili araştırmamızın bir kısmıdır sadece. Şimdi tefsirimizin kendine özgü araştırma yöntemine uygun olarak diğer kısmına bakalım.

"Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın."

Ayette geçen "ye's=umutsuz-luk" kelimesi, "recâ=umut" kelimesinin karşıtıdır. Din ise, Allah katından peyderpey inmiştir. Buna göre bu ifade gösteriyor ki, kâfirler, Müslümanların dini olan İslâm'dan yana olumsuz bir beklenti içindeydiler. Uzun süreden beri onun bir şekilde ortadan kalkmasını umuyorlardı. Onların bu tavırları, zaman zaman İslâm için de bir tehdit oluşturuyordu. Din onlardan yana gün be gün tehditle karşı karşıya kalıyordu. Bu da müminleri sakınmaya ve korku duymaya iten bir durum olmalıydı zaten.

Buna göre, "Artık onlardan korkmayın." ifadesi, yüce Allah'tan müminlere, karşı karşıya bulundukları tehlikeye ve içlerinde biriken korkuya karşı bir güvence niteliğindedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ehlikitap'tan bir grup sizi şaşırtıp saptırmayı arzuladı." (Âl-i İmrân, 69) "Ehlikitap'tan çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Allah emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir." (Bakara, 109)

Kâfirlerin, Müslümanların başlarına çorap örmek için fırsat kollamaları, Müslümanların dinlerine duydukları hınçtan kaynaklanıyordu. İslâm dini karşısında göğüslerinin daralması, kalplerinin sıkışmasının tek nedeni İslâm'ın onların zorba egemenliklerine son vermesi, haksızlıklarla elde ettikleri onurlu görüntünün sahteliğini ortaya çıkarmasıdır. Canlarının istediğini yapmalarına engel olmasıdır. Nefislerinin alışkanlıklarına son noktayı koymasındır. Her istediklerini hiçbir koşula ve kayda bağlı kalmaksızın yapmalarına izin vermemesidir. Onların öfkeleri dinin kendisine yönelikti, dinin inananlarına yönelik öfkeleri hak dinlerinden dolayıldı. Onların amacı bütün Müslümanları öldürmek, yeryüzünde bir tek Müslüman bırakmamak değildi. Aksine onların amacı, Allah'ın nurunu söndürmek ve sarsılan ve yılmaya yüz tutan şirkin temellerini sağlamlaştırmak, müminleri yeniden küfre döndürmektir. Nitekim yukarıda yer verdiğimiz ayette de buna işaret edilmiştir: "Sizi küfre döndürmek isterler." Bir diğer ayette şöyle buyruluyor: "Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır. O, Elçisini, hidayet ve hak din ile gönderdi ki müşrikler hoşlanmasa da onu, bütün dinlere üstün getirsin." (Saff, 8-9) "Kâfirlerin hoşuna gitmese de siz, dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na yalvarın." (Mü'min, 14) Bu yüzden kâfirlerin tek derdi, bu güzel ağacı kökünden kesmekti. Müminlere dinden döndürme amaçlı baskılar uygulayarak, topluluklarına nifak tohumlarını saçarak, dini bozmaya dönük kuşku ve hurafeler yayarak bu görkemli yapıyı temelinden yıkmaktı. İlk etapta Hz. Peygamberin (s.a.a) moralini bozup kararlılığını kırmaya, mal ile, mevki ile o zatın dinî davetine ilişkin azmini boş ve sonuçsuz göstermeye dönük faaliyetlere giriştiler. Nitekim yüce Allah buna şu şekilde işaret etmiştir: "Onlardan bir grup fırladı; yürüyün, tanrılarınıza bağlı kalın. Çünkü bu, arzu edilen bir şeydir." (Sâd, 6) Aralarına sızıp yağcılık yaparak bu işi yapmayı düşündüler. Şu ayetlerde de buna işaret edilmiştir: "istediler ki, sen yağcılık yapasın da onlar da yağcılık yapsınlar." (Kalem, 9) "Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, onlara bir parça yanaşacaktın." (İsrâ, 74) "De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim taptığıma tapmazsınız." (Kâfirûn, 1-3) Bu ayetlerde, nüzul sebebiyle ilgili rivayetlerde açıklanan iniş sebeplerine göre bu hususlara işaret edilmektedir. Bu dinin son bulmasıyla ilgili son beklentileri şuydu: "Bu misyonu yerine getiren şahsın erkek çocuğu yoktur. Dolayısıyla onun ölümüyle birlikte bu hak çağrısı da son bulacaktır." Onlara göre Hz. Muhammed (s.a.a) peygamber kılığında bir kraldı, çağrısı da risalet kalıbı içinde sunulan bir saltanat davasıydı. Eğer o ölür veya öldürülürse, arkasından onun da, dininin de adı sanı unutulur gider. Sultanların ve Tiranların yaşamında gözlemlenen bir durumdur bu. İktidarları ne kadar görkemli, zorbalıkları ne denli kapsayıcı olursa olsun, insanları hangi düzeyde boyun eğdirmiş olurlarsa olsunlar, ölümleriyle birlikte adları, sanları da unutulur. İnsanların hayatlarına egemen kıldıkları yasaları ve kuralları da kendileriyle birlikte mezara gömülür. İşte kâfirlerin bu beklentilerine şu şekilde işaret edilmiştir: "Asıl sonu kesik olan, sana kin duyandır." (Kevser, 3) Nüzul sebebine ilişkin rivayetlerde, ayetin kâfirlerin bu tür beklentilerine cevap olarak indiği ifade edilir. Bu ve benzeri duygular, kâfirlerin ruhlarına sinmiş beklentilerdi. Böylece Allah'ın dininin nurunu söndürmeyi umuyorlardı. Bir kuruntu olarak, bu tertemiz davetin bir türedi hareket olduğunu ve gelişmelerin onu yalancı çıkaracağını, işini bitireceğini, günlerin ve gecelerin geçmesiyle birlikte etkisinin geçeceğini düşünüyorlardı. Ancak İslâm'ın peyderpey ulaştığı bölgelerde halkına ve halkının dinine üstünlük kurması, sesinin gitgide yayılması, mesajının güç ve etkinlik kazanması kâfirlerin bu tür beklentilerini boşa çıkardı. Bu yüzden kâfirler Peygamberin (s.a.a) kararlılığını kırmaktan yana umutsuzluğa düştüler. Mal ve mevki vaadiyle hedeflerinden alıkoyacaklarına ilişkin ümitlerini suya düştü. İslâm'ın ulaştığı güç ve caydırıcı egemenlik, biri hariç diğer tüm beklentilerden yana onları karamsarlığa itti. Ümit bağladıkları diğer neden ise, Peygamberin (s.a.a) erkek çocuğunun olmaması, ondan sonra misyonunu yürütecek, onun yerine geçip dinsel daveti yürütecek birinin bulunmamasıydı. Şu hâlde, onun ölümüyle birlikte dini de ölecekti. Hiç kuşkusuz,

hükümler ve bilgiler bağlamında dinsel kemale eriş ne düzeyde olursa olsun, dinin kendini koruması açısından tek başına yeterli bir unsur değildir. İcat edilen yasalar ve insanlarca tâbi olunan dinler, ne kendi kendilerini ve ne de yayılmalarıyla, bağlılarının çokluğuyla varlıklarını ve orijinalliklerini koruyamazlar. Aynı şekilde, dinler ve yasa sistemleri baskıyla, zorbalıkla, diktacı uygulamalarla, tehditle, dinden döndürme amaçlı baskı ve işkenceyle silinip gitmezler. Ancak taşıyıcılarının, koruyucularının yok olmalarıyla, yöneticilerinin bulunmamasıyla tarih sahnesinden silinirler.

Şimdiye kadar yapılan açıklamalardan şu sonuç ortaya çıkıyor: Kâfirlerin dini yok etmekten ümitlerini kesmeleri şu realiteden ileri geliyordu: Yüce Allah, dini koruyacak, hareketini yönlendirecek ve dine inanan ümmete yol gösterecek birini Peygamberin (s.a.a) yerine tayin etmiştir. Bunun üzerine kâfirler, Müslümanların dinlerini ortadan kaldırmaktan yana ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlar dinin kişisel taşıyıcı aşamasından, tüzel taşıyıcı aşamasına adım attığını gözlemliyorlardı. İşte dinin kemale ermesi buydu. Oluşum aşamasından, kalıcılık aşamasına geçiş yani. Bunun anlamı, nimetin tamamlanmasıydı.

Dolayısıyla, "Ehlikitap'tan çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Allah emrini getirinceye kadar affedin, hoş görün. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir." (Bakara, 109) ayetinde geçen, "Allah emrini getirinceye kadar..." ifadesiyle buna işaret edilmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Bu değerlendirme, ayetin Gadir-i Hum günü, yani hicretin onuncu yılının zilhicce ayının on sekizinde Hz. Ali'nin (a.s) velayeti ile ilgili olarak indiğine ilişkin rivayetleri destekleyen bir açıklamadır. Bunu esas almamız durumunda, ayetin iki bölümü arasında net bir irtibat kurulmuş ve yukarıda işaret ettiğimiz problemler bertaraf edilmiş olur.

Ayette geçen "umutsuzluk" ifadesinin anlamını öğrendiğine göre, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir." ifadesinde geçen "bugün" kelimesinin "umudu kesmişlerdir" ifadesiyle ilintili zarf olduğunu ve cümlelerin akışı içindeki takdimin [yani "el-yevm=bugün" ifadesinin ilintili olduğu "yeise=umudu kesmişlerdir" ifadesinden öne geçirilmesi] günün önemini ve büyüklüğünü vurgulamaya yönelik olduğunu bilirsin. Çünkü o günde din, kişisel denetçiyle ayakta durma aşamasından tüzel denetçi kontrolünde ayakta durma aşamasına, ortaya çıkış ve doğuş aşamasından kalıcılık ve süreklilik aşamasına adım atmıştır.

Bu ayeti, bundan sonra yer alan "Bugün size temiz şeyler helâl kılındı" ayetiyle karşılaştırmak doğru değildir. Çünkü her iki ayet farklı akışlara sahiptirler. "Bugün... umudu kesmişlerdir." ifadesi, bir ara söz, "Bugün... helâl kılındı." ifadesi ise, konuya yeni bir başlangıç konumundadır. Ayrıca, her iki ifadenin hükmü de farklıdır. Birinci ifadenin hükmü, tekvinî=varoluşsaldır; bir yandan müjde, bir yandan da uyarı ifade etmektedir. [Kâfirlerin umutsuzluğa kapılması, tekvinî bir olgu olup Müslümanlar için müjde ve kâfirler için tehdittir.] İkinci ifadenin hükmü ise, teşriî=yasamasaldır; kurallara yönelik ilâhî lütfu vurgulamaya yöneliktir. Buna göre, "Bugün... umudu kesmişlerdir." ifadesi, o günün büyük önemini göstermektedir. O gün, büyük ve önemli bir hayrın gerçekleştiği gündür. Kâfirlerin müminlerin dinlerini yok etmekten umudu kesmeleri yani... Daha önce de söylediğimiz gibi, ayette geçen "kâfirler"den maksat, Putperesti, Yahudisi ve Hristiyanıyla bütün kâfirlerdir. Bu sonucu, ifadenin mutlaklığından çıkarıyoruz.

"Artık onlardan korkmayın, benden korkun." ifadesi, yol gösterici bir tavsiyedir, yaptırım gerektirici bir buyruk değildir. Bunun anlamı şudur: Daha önce sizin için tehlike oluşturan kâfirlerin umutsuzluğa düşmelerinden sonra korkmanızı gerektirecek bir şey yoktur. -

Bilindiği gibi insan, bütünüyle ümitsizliğe düşmüş olduğu işe yönelmez; tüm çabasının boşa gideceğinden emin olduğu işte çaba sarf etmez. Dolayısıyla siz kâfirlerden yana güvendesiniz. Bundan sonra dininiz için onlardan korkmanız gerekmez. Artık onlardan korkmayın; benden korkun.

Bundan da anlaşılıyor ki, ayetin akışının oluşturduğu atmosferin de desteğiyle, "benden korkun." ifadesiyle şu anlam kastediliyor: Kâfirlerin umudu kesmemeleri durumunda onlardan yana korkuya kapılacağınız hususta, yani dininiz ve onun elinizden alınması hususunda şimdi benden korkmalısınız. Görüldüğü gibi bu, Müslümanlara yönelik bir tür tehdittir. Bu yüzden ayeti, lütfün vurgulanışı esasına göre yorumlamadık.

Söylediklerimizi destekleyen bir husus da şudur: Allah'tan korkmak her hâlükârda bir zorunluluktur. Bir durumdan diğerine, bir koşuldan diğerine göre değişmez. Dolayısıyla, eğer burada söz edilen korkudan özel bir alanda korkma anlamı kastedilmezse, "Artık onlardan korkmayın" ifadesinden "benden korkun." ifadesine vurgulu geçiş yapmanın anlamı olmazdı. Bu ayeti, "Eğer inanmış kimseler iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun." (Âl-i İmrân, 175) ayetiyle karşılaştırmak yanlıştır. Çünkü Âl-i İmrân suresinin ilgili ayetinde işaret edilen "havf=korku" iman koşuluna bağlı olduğu gibi, ayetteki hitap da mevlvî buyruksaldır.

Dolayısıyla şu anlamı ifade eder: Müminlerin, kendileri için kâfirlerden korkmaları caiz değildir. Bilâkis yalnızca yüce Allah'tan korkmaları gerekir.

Bundan da anlaşılıyor ki, ayet kâfirlerden duydukları, kendi nefisleri açısından hissettikleri gereksiz bir korkuyu yasaklıyor. Bu açıdan Allah'tan korkmalarının emredilip emredilmemesi arasında fark yoktur. Bu yüzden Allah'tan korkmaya ilişkin emir ikinci kez, illeti çağrıştıran bir kayıtla gerekçelendiriliyor. Bununla, "eğer inanıyorsanız." sözünü kastediyoruz. Ama "Artık onlardan korkmayın, benden korkun." ifadesi açısından farklı bir durum geçerlidir.

Çünkü müminlerin duydukları bu korku, dinleri açısından hissettikleri bir endişeden kaynaklanıyordu. Böyle bir korku da Allah'ın gazabını gerektirmez. Çünkü bu korku gerçekte Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya dönüktür. Bu yasak, korkuyu gerektiren sebebin -kâfirlerin umudu kesmemiş olmaları- ortadan kalkmış olmasından, etkisinin giderilmesinden kaynaklanıyor.

Şu hâlde yasak, irşadî yani, yol gösterme ve öğüt niteliklidir. Yüce Allah'ın kendisinden korkmalarını emretmesi de yol gösterme amaçlıdır. Bundan şu sonuç çıkıyor: "Din konusunda endişeye kapılıp korkmanız gereklidir. Fakat, korkunun sebebi bu güne kadar kâfirlerden kaynaklanıyordu. Siz, onların sizin dininizle ilgili kötü emeller beslemelerinden dolayı onlardan korkuyordunuz. Ama bu gün onların umudu kesilmiştir. Sebep artık Allah'ın katındaki gerekçelere bağlanmıştır. Şu hâlde yalnızca O'ndan korkun." Okuyucu bu hususta iyice düşünmelidir.

Dolayısıyla, "Artık onlardan korkmayın, benden korkun." ifadesini içermesinden dolayı, ayetin tehdit ve sakındırma, uyarma niteliği de vardır. Çünkü müminler için her takdirde ve her durumda zorunlu olan genel korku yerine, özel bir korku duymaları emrediliyor. Öyleyse, bu korkunun özelliği üzerinde durmamız, onu gerektiren ve emredilmesini sağlayan sebebi irdelememiz gerekir.

Şunda kuşku yoktur ki, "Bugün... umudu kesmişlerdir." cümlesi ve "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım." cümlesi, ayet içinde birbiriyle bağlantılı ve bir hedefe yöneliktir. Daha önce bu hususu açıkladık. Dolayısıyla Allah'ın bugün kemale erdirdiği ve bugün tamamlamış olduğu nimet -ki gerçekte bu ikisi aynı şeydir- kâfirlerin daha önce beklentiye düştükleri ve müminlerin onlardan korktukları husustur. Fakat yüce Allah, kâfirleri bu hususta umutsuzluğa düşürdü. Dinini kemale erdirdi, nimetini tamamladı.

Müminlerin bu konuda kâfirlerden korkmalarını yasakladı. Dolayısıyla kendisinden korkmalarını istediği şey de, kâfirlerden korkmalarına neden olan şeyin kendisidir. O da yüce Allah'ın dini ellerinden çekip çıkarması ve bu bahşedilmiş nimeti gidermesidir.

Yüce Allah, nimeti gidermenin tek sebebinin nankörlük olduğunu belirtmiş ve nankörleri son derece sert ifadelerle tehdit etmiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: "Bu böyledir, çünkü bir millet kendilerinde bulunan nimeti değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah işitendir, bilendir." (Enfâl, 53) "Kim, Allah'ın kendisine gelen nimetini değiştirirse,

şüphesiz, Allah'ın cezası çetindir." (Bakara, 211) Ayrıca yüce Allah, bahsettiği nimetlere ve

bu nimetleri inkâr edenlerin akıbetlerine ilişkin bütünsel bir örnek vermektedir: "Allah şöyle bir kenti örnek olarak anlattı: Güven, huzur içinde idi, her yerden rızkı bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesi tattırdı." (Nahl, 112)

Buna göre, "Bugün... umudu kesmişlerdir... din olarak İslâm'a razı oldum." ifadesi, Müslümanların dinlerinin kâfirlerden yana güvende olduğunu, kâfirler tarafından gelecek bir tehlike karşısında koruma altında olduğunu duyurmaktadır. Bu demektir ki, kâfirler bu dini bozmaya ve yok etmeye yönelik bir yol bulamayacaklardır. Olsa olsa bu, bizzat Müslümanların elinden olacaktır. Yani, bu eksiksiz nimeti inkâr etmeleri, bu razı olunmuş dini reddetmeleri ile dinin yok olması söz konusu olabilir. Bunu yaptıkları gün, yüce Allah nimeti ellerinden alacak ve onu ceza ile değiştirecektir. Onlara açlık ve korku elbisesini tattıracaktır. Nitekim Müslüman halklar İslâm dinini kulak ardı ettiler, Allah da onlara açlık ve korku elbisesini giydirdi.

Bu ayetin, "Artık onlardan korkmayın, benden korkun." cümlesinin içerdiği geleceğe dair gaybî haberin ne ölçüde doğru olduğunu somut örnekleriyle kavramak isteyenler, bugün İslâm âleminin içinde bulunduğu pratik durumu gözlemlesinler, sonra tarihsel olayları analiz ederek geriye doğru gitsinler ve problemlerin temellerine ve tarihsel arka plânlarına ulaşsınlar.

Kur'ân'da "velayet"le ilgili olarak yer alan ayetlerin, tefsirini sunduğumuz ayetin içerdiği uyarı ve azap tehdidi ile tam bir bağlantısı vardır. Yüce Allah, kitabında sadece "velayet" konusunda kullarını kendisinden sakındırmıştır. Bu konuda defalarca, "Allah sizi kendisinden sakındırır." (Âl-i İmrân, 28, 30) buyurmuştur. Bu konuyu etrafıca ele alırsak, kitabımızın tefsir yönteminin dışına çıkmış oluruz.

"Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum." "İkmal=ol-gunlaştırma" ve "itmam=tamamlama" kelimeleri, anlam itibariyle birbirlerine yakın kavramlardır. Ragıp el-İsfahanî der ki: "Bir şeyin kema-le ermesi (olgunlaşması), o şeyle güdülen amacın gerçekleşmesi demektir." Ve yine şöyle der: "Bir şeyin tamamlanması da, kendisi dışındaki bir şeye ihtiyaç duymayacağı bir sınıra gelmesidir. Eksik, kendisi dışındaki bir şeye ihtiyacı olan demektir."

Bu iki kavramın anlamını başka bir yöntemle de belirginleştirebiliriz. Şöyle ki: Etkinlik gösteren şeylerin etkileri iki kısımda incelenebilir. Bunların bir kısmı, -şayet cüzleri varsa- bütün cüzlerinin var olması durumunda o şeye terettüp ederler. Şöyle ki, bu cüzlerden veya koşullardan biri ortadan kalkarsa, bu olgular ona terettüp etmeyeceklerdir. Oruç ibadetini buna örnek gösterebiliriz. Çünkü oruç, gündüzün bir vaktinde, bir şeyler yemekle bozulur. Bu şeyin bu nitelikte olmasına tamamlama denir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ta gece oluncaya dek orucu tamamlayın." (Bakara, 187) "Rabbinin sözü hem doğruluk, hem de adalet bakımından tamamlanmıştır." (En'âm, 115)

Diğer kısmı ise, bir şeyin bütün cüzlerinin oluşmasına bağlı olmaksızın ona terettüp eden etkiler, sonuçlardır. Dolayısıyla bütünün etkisi, cüzlerin etkilerinin toplamı hükmündedir. Bir cüz var oldukça, ona özgü olan sonuçlar ve etkiler de ona terettüp ederler. Bütün cüzler var olursa, onlara da istenen bütün etkiler terettüp eder. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Kurbanı bulamayan kimseye üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüzde oruç vardır. İşte bu, kamil=tam on gündür." (Bakara, 196) "Bu, sayıyı kamil etmeniz=tamamlamanız içindir." (Bakara, 185) Çünkü bu sayının bütününe terettüp ettiği gibi, bir kısmına da sonuç terettüp eder. Araplar derler ki: "Temme li-fulanın emruhu ve kemule akluhu=falanın işi tamamlandı, akli olgunlaştı." Ama, "İşi olgunlaştı, akli tamamlandı." demezler.

Kemale erdirmeye, olgunlaştırma anlamına gelen "ikmal" ile "tekmil" ve tamamlama anlamına gelen "itmam" ile "tetmim" kelimeleri arasındaki fark, if'al ve tef'il kalıplarının ifade ettikleri anlamlar arasındaki farktan kaynaklanır. Çünkü if'al kalıbı, köken itibariyle eylemin bir defada oluşuna, tef'il kalıbı da peyderpey oluşuna delâlet eder. Ancak konuşma sanatındaki gelişmeler ve dilin kapasitesinin genişlemesi bu iki kalıbın kökeni üzerinde etkinlikte

bulunmuş, kalıpları bir ölçüde kökünün mecrasından ya da asıl anlamından uzaklaştırmıştır. İhsan [iyilikte bulunmak] ve tahsin [diğerini övmek], isdak [mehir vermek] ve tasdik [onaylamak], imdad [yardıma koşmak] ve temdid (süreyi uzatmak], ifrat ve tefrit kelimelerini buna örnek gösterebiliriz. Bunlar, kullanıldıkları konuların özelliği doğrultusunda ortaya çıkan sonra da kullanım dolayısıyla lafızda yerleşen anlamlardır.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan şu sonuç çıkıyor: "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım." ifadesi gösteriyor ki, "din" kelimesiyle bütün bilgiler ve yasalaştırılan tüm hükümler kastediliyor. Bu gün de bunların sayısına başka bir şey eklenmiştir. Ve nimet ne kastedilirse kastedilsin, tek bir manevî olguydu. Eksik ve etkisi yoktu. Bu gün söz konusu nimet tamamlandı ve ondan beklenen etki terettüp etti.

"Nimet" kavramı türe işaret eden bir kalıp ve köktür. Bununla, şeyin öz doğasıyla uyum içerisinde olup doğasının onu kendisinden itmediği şey kastedilir. Varlıklar, düzen içinde olmaları açısından bitişik ve bağlantılıdır, birbirleriyle uyum içerisinde; bunların büyük kısmı veya tüm varsayılan başka bir şeye izafe edildiğinde nimet niteliğini kazanırlar.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Eğer Allah'ın nimetini saymak istesiniz sayamazsınız." (İbrâhim, 34) "Size zahir ve batın nimetlerini bol bol verdi." (Lokmân, 20) Fakat yüce Allah varlıkların bir kısmını kötülük, basitlik, oyun, eğlence vb. övgü ifade etmeyen olumsuz vasıflarla nitelendirmiştir: "İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet ve fırsat vermemiz, onlar için daha hayırlıdır. Onlara sırf suçlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır." (Âl-i İmrân, 178) "Bu dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu, işte asıl hayat odur." (Ankebût, 64) "İnkâr edenlerin, (zevk içinde) diyar diyar gezip dolaşmaları sakın seni aldatmasın! Azıcık bir faydalanmadır bu. Sonra varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir yurttur, yataktır!" (Âl-i İmrân, 196-197) Bunun gibi daha birçok ayet örnek gösterilebilir.

Bu ayetler gösteriyor ki, nimet olarak sayılan şeyler insan için yaratılışlarının gerisindeki ilâhî amaçla örtüştüklerinde nimet kategorisine girerler. Çünkü bunlar, insanlara yönelik ilâhî bir yardım olarak yaratılmışlardır. Ki insanlar kendi gerçek mutlulukları yolunda onlar üzerinde tasarrufta bulunsun. İnsanın gerçek mutluluğu da kulluk sunmak ve Rabbani otoritesine boyun eğmek suretiyle her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah'a yaklaşmasıdır. Konuya ilişkin olarak yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattın." (Zâriyât, 56)

Şu hâlde insanın Allah'ın huzuruna yaklaşmak ve hoşnutluğunu elde etmek amacıyla üzerinde tasarrufta bulunduğu her şey nimettir. Aksi takdirde bu nimet onun hakkında azaba dönüşür. Buna göre, varlıklar kendi başlarına nötrdürler. Ama kulluk ruhunu kapsadıkları zaman, bu tasarruf açısından Allah'ın velayeti altında oldukları zaman nimet niteliğini kazanırlar. Allah'ın velayeti ise, yüce Allah'ın kulların işlerini rubûbiyetiyle düzenlemesi demektir. Bu da gösteriyor ki gerçek nimet Allah'ın velayetidir. Bir şey, Allah'ın velayetinden etkilendiği takdirde nimet sayılır.

Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." (Bakara, 257) "Bu böyledir, çünkü Allah inananların velisidir. Kâfirlerin ise velileri yoktur." (Muhammed, 11) Yüce Allah Elçisi hakkında da şöyle buyuruyor: "Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklar hususunda seni hakem kılıp, sonra da verdiğin hükmü, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam anlamıyla kabullenmedikçe inanmış olmazlar." (Nisâ, 65) Bunun gibi birçok ayet örnek gösterilebilir.

Şu hâlde İslâm, kulları O'nun kuralları doğrultusunda ibadet etsinler diye Allah katından indirilen hükümlerin toplamı olması açısından dindir. Amelde esas alınması koşuluyla, Allah'ın, Elçisinin ve ondan sonra ululemrin velayetini kapsaması açısından da nimettir. Allah'ın velayeti, yani din aracılığıyla kullarının hayatını yönetmesi, ancak Elçisinin velayeti aracılığıyla gerçekleşir. Elçinin velayeti de, ondan sonra ululemr aracılığıyla gerçekleşir. Elçinin ve ondan sonra ululemrin velayeti, Allah'ın izniyle ümmetin dinsel işlerini

yönetmeleri anlamını ifade eder. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ey inananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan ululemre de itaat edin." (Nisâ, 59) Bu ayetin ifade ettiği anlam üzerinde daha önce durduk. Bir diğer ayette de şöyle buyruluyor: "Sizin veliniz ancak Allah, O'nun elçisi ve namaz kılan ve rükû hâlinde zekât veren müminlerdir." (Mâide, 55) İnşallah bu ayetin ifade ettiği anlam üzerinde etraflıca duracağız.

Dolayısıyla tefsirini sunduğumuz ayetin anlamı gelip şu noktaya dayanıyor: Bu gün -yani kâfirlerin sizin dininizi yok etmekten umutlarını kestikleri gün- velayeti farz kılmak suretiyle, size indirmiş bulunduğum dinî bilgileri kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Bu nimet, dinsel işlerin ilâhî bir tarzda yönetilip yönlendirilmesi anlamına gelen velayettir. Bu güne kadar Allah ve Resulünün velayeti şeklindeydi ve vahiy indiği sürece bu yetiyordu. Fakat bundan sonra, vahyin iniş zamanının sona erişiyle ve Allah'ın dininin hamisi ve koruyucusu konumundaki Resulün insanların arasından ayrılışıyla birlikte bu velayet yetmez. Bu yüzden bu misyonu yürütecek kimsenin tayin edilmesi bir zorunluluktur. O, Resulullah'tan (s.a.a) sonra dini ve ümmetin yönetimini üstlenecek veliyy-i emr (emir sahibi-yönetici)dir. Buna göre, velayet bir tek meşru (yasalaştırılmış olgu) idi, Resu-lullah'tan sonra veliyy-i emrin tayinine kadar eksikti, tam değildi.

Dinin yasaması kemale erip velayet nimeti tamamlanınca, din olarak sizin için İslâm'dan razı oldum. Ki İslâm, tevhid dinidir; bu dine göre sırf Allah'a kulluk edilir, itaat (itaat ibadet demektir) O'na ve itaatini emrettiği Resule veya veliyye edilir ancak.

Bu açıdan ayet, müminlerin bu gün korkudan kurtuluş ve güvene kavuştuklarını, yüce Allah'ın, tevhit dini olan İslâm'a göre hayatlarını düzenlemelerinden razı olduğunu haber vermektedir. Öyleyse onların Allah'a ibadet etmeleri, Allah'tan başkasına ve Allah'ın itaat edilmesi gerektiğini açıkladığı kimseden başkasına itaat etmek suretiyle O'na herhangi bir şeyi ortak etmemeleri gerekir.

"Allah sizden, inanıp iyi işler yapanlara vaat etmiştir. Onlardan öncekileri nasıl hükümrân kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümrân kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini tam bir güvene erdirecektir. Bana kulluk edecekler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar. Ama kim bundan sonra da inkâr ederse, işte onlar yoldan çıkanlardır." (Nûr, 55) ayetini düşünüp cümleleri, "Bugün inkâr edenler, sizin dininizden umudu kesmişlerdir..." ayetiyle karşılaştırdığın zaman, Mâide suresindeki ayetin, Nûr suresinin ilgili ayetinin içerdiği vaadin gerçekleştiğinin somut ifadesi olduğunu göreceksin. Çünkü bize göre, "Bana kulluk edecekler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar." ifadesi, amaç bildirir niteliktedir. Nitekim, "Kim bundan sonra da inkâr ederse, işte onlar yoldan çıkanlardır." ifadesi de bunu ima ediyor.

Nûr suresi, İfk Kıssası'nı, zina cezasını, örtü vb. hükümleri içermesi de gösterdiği gibi Mâide suresinden önce nazil olmuştur.

Gadir-i hum ayetinin hadisler ışığında açıklaması

Gayet-ul Meram adlı eserde şöyle bir rivayet yer alır: Ebu-l Muey-yed Muvaffak b. Ahmed "Fazail-u Ali" kitabında der ki: Bana Seyyid-ul Huffaz Şehrdar b. Şireveyh b. Şehrdar ed-Deylemi Hemedan'dan tarafıma yazdığı bir mektupta anlattı. Ona da Ebul Feth Abdus b. Abdullah b. Abdus el-Hemedani bir mektupta aktarmış. O da Abdullah b. İshak el-Bağavi'den duymuş, ona Hüseyin b. Uleyl el-Ganavî anlatmış, o Muhammed b. Abdurrahman ez-Zarra'dan duymuş, ona Kays b. Hafs bildirmiş, o da Ali b. Hüseyin'den haber almış, ona da Ebu Said el-Hudrî'den naklen Ebu Hüreyre aktarmış:

Resulullah (s.a.a) halkı Gadir-i Hum'a çağırdığı gün, orda bulunan bir ağacın altındaki dikenleri ve çerçöpü toplayıp atmalarını emretti; bunun üzerine ağacın altı temizlendi. O gün Perşembe günüydü; Peygamberin insanları Ali'ye çağırdığı gündü. Ali'nin kolundan tutup kaldırdı. Öyle ki, insanlar koltuk altının beyazlığını görebiliyorlardı. Daha birbirlerinden ayrılmamıştılar ki, "Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve

size din olarak İslâm'a razı oldum." ayeti indi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.a), dinin kemale erişinden, nimetin tamamlanmasından, Rabbinin risaletinden ve Ali'nin velayetinden razı oluşundan dolayı "Allah-u Ekber." dedi. Sonra şöyle buyurdu: "Allah'ım! Onu veli edinenin velisi ol. Ona düşman olanın düşmanı ol. Ona yardım edene yardımcı ol. Onu terk edeni sen de yüz üstü bırak."

Hassan b. Sabit, "Ya Resulullah, birkaç beyit söylememe izin veriyor musun?" dedi.

Resulullah, "Söyle, onu Allah kalbine ilham eder." buyurdu. Hassan şu beyitleri okudu:

"Gadir günü Peygamberleri haykırıyordu onlara

Hum mıntıkasında ve nebi ne değerli haykırıcı idi!

'Ben sizin mevlanız ve velinizim öyle mi?' derken.

Onlar hiç çekinmeden şöyle dediler:

'Senin ilâhın mevlamız, sen de velimizsin

İnsanlar içinde buna isyan eden kimse bulamazsın.'

Dedi ki ona: Kalk ey Ali, çünkü ben,

benden sonra imam ve yol gösterici olarak sana razı oldum."

Gayet-ul Meram'da Hafız Ebu Nuaym'ın "Ma Nezele Min-el Kur'-ân Fî Aliyyin Emir-il

Mü'minin=Ali b. Ebu Talib hakkında inen Kur'ân ayetleri" adlı eserinden merfu olarak

[rivayet zincirine yer vermeksizin] Kays b. Rebi'den, o da Ebu Harun el-Abdi'den, o da Ebu Said el-Hudri'den aynı rivayeti nakleder; ancak beyitlerin sonunda şu ifadelerin de yer aldığını belirtir:

"Ben kimin mevlasıysam, bu da onun velisidir.

Veli edinerek onun sadık yardımcıları olun.

İşte burada dua etti ki: Allah'ım, ona dost olanın dostu ol.

Ali'ye düşman olanın da düşmanı ol."

Yine Gayet-ul Meram'da, "Ma Nezele Minel Kur'ân..." adlı eserde şöyle nakledilir: Müellif merfu olarak Ali b. Amir'den, o da Ebul Haccaftan, o da A'maş'tan, o da Udda'dan şöyle rivayet eder: Şu ayet Ali b. Ebu Talip'le ilgili olarak Resulullah'a (s.a.a) inmiştir: "Ey Resul! Rabbinden sana indirilene duyur." [Mâide, 67] Yüce Allah şöyle de buyurmuştur: "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum."

Gayet-ul Meram'da İbrahim b. Muhammed el-Hameveyni'den şöyle rivayet edilir: Bize Şeyh Taceddin Ebu Talib Ali b. Hüseyin b. Osman b. Abdullah el-Hazin anlattı. Ona İmam Burhaneddin Nasır b. Ebul Mekarim el-Mutarrizi anlatmış ve ona nakil izni de verilmiş. Ona da İmam Ahtab Harezmi Ebul Müeyyed Muvaffak b. Ahmed el-Mekki el-Harezmi anlatmış. Ona da Seyyid-ul Huffaz Hamedan'dan yazdığı bir mektupla bildirmiş, ona da bir yazıyla er-Reis Ebul Feth haber vermiş, ona Abdullah b. İshak el-Bağavi haber vermiş. Ona da Hasan b. Akil el-Ganavi bildirmiş, o da Muhammed b. Abdullah ez-Zarra'dan duymuş, ona Kays b. Hafs anlatmış, ona Ali b. Hasan el-Abdi, Ebu Harun el-Abdi'den, Ebu Said el-Hudri'den naklen ilk hadisin benzerini rivayet etmiştir.

Yine Hameveyni'den, o da Seyyid-il Huffaz ve Ebu Mansur Şehr-dar b. Şireveyhi b. Şehrdar ed-Deylemi'den rivayet etmiştir ki: Bize Hasan b. Ahmed b. Hasan el-Haddad el-Mukri el-Hafız, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed'den, o da Muhammed b. Ahmed b. Ali'den rivayet etti. Onlara Muhammed b. Osman b. Ebu Şeybe aktarmış. O da Yahya el-Himmanî'den duymuş, ona Kays b. Rebi, Ebu Harun el-Abdi'den, o da Ebu Said el-Hudri'den ilk hadisin benzerini aktarmıştır.

Gayet-ul Meram'da daha sonra Hameveyni'nin bu hadisin peşinden şunları eklediği yer alır:

"Bu hadis, değişik birçok kanaldan Ebu Said Sa'd b. Malik el-Hudri el-Ensari'ye dayanır."

Gayet-ul Meram'da Seyyid Razî'nin (r.a) "el-Menakib-ul Fahire" adlı eserinde Muhammed b. İshak'tan, o da İmam Bâkır'dan (a.s), o babasından, o da dedesinden şöyle rivayet ettiği nakledilir: Resulullah (s.a.a) Veda Haccından dönünce Davcan adı verilen bir yerde

konakladı. Bu sırada, "Ey elçi! Rabbinden sana indirileni duyur, eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur." [Mâide, 67] ayeti indi. İnsanlardan korunacağına ilişkin hüküm inince insanlara, "Namaz için toplanın" diye seslendi. Bunun üzerine oradakilerin tümü etrafında toplandı. Dedi ki: "Kendi canlarınıza kendinizden daha fazla tasarruf hakkına sahip olan kimdir?" Hep birlikte "Allah ve Resülü" diye haykırdılar.

Bunun üzerine Resulullah, Ali b. Ebu Talib'in elinden tuttu ve "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım ona dost olanın dostu ol, ona düşman olanın düşmanı ol. Ona yardım edene yardımcı ol. Onu terk edeni yüz üstü bırak. Çünkü o bendendir, ben de ondanım. O benim için Harun'un Musa nezdindeki mesabesindedir. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir." buyurdu. Bu [Ali'nin velayeti], yüce Allah'ın Hz. Muhammed'in (s.a.a) ümmetine emrettiği son farzdı. Sonra Peygamberine şu ayeti indirdi: "Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum." İmam Bâkır (a.s) der ki: "Orada bulunanlar namaz, oruç, zekât ve hacla ilgili Allah'ın emrettiği bütün farzları kabul ettiler ve Peygamberi bu hususta da tasdik ettiler."

İbn-i İshak der ki: İmam Bâkır'a sordum: "Bu olay ne zaman meydana geldi?" Dedi ki: Hicretin onuncu yılının zilhicce ayının on dokuzuncu2[2] gecesinde, Peygamberimizin Veda Haccından döndüğü sırada meydana geldi. Bu olay ile Peygamberimizin (s.a.a) vefatı arasında yüz gün fark vardır. Gadir Hum'da Resulullah'ı on iki kişi dinlemiştir."3[3]

Gayet-ul Meram'da İbn-i Mağazilî'nin "el-Menakıb" adlı eserinde merfu olarak Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet ettiği aktarılır: "Zilhicce ayının on sekizinci gününde oruç tutan kimseye Allah, altmış ayın sevabını yazar. O, Gadir-i Hum günüdür. O gün Allah Resülü Ali b. Ebi Talib için insanlardan biat almış ve şöyle buyurmuştur: 'Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım ona dost olana dost ol, onun düşmanına düşman ol. Ona yardım edene yardımcı ol.' Bu sözleri duyan Ömer b. Hattab şöyle dedi: 'Kutlu olsun, kutlu olsun sana ey Ebu Talib'in oğlu, artık benim mevlam ve bütün mümin erkeklerin ve kadınların da mevlası oldun.' Ardından yüce Allah, 'Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım.' ayetini indirdi."

Gayet-ul Meram'da İbn-i Mürdeveyh'in "el-Menakıb" adlı eserinde ve Merzübanî'nin "Serikatuş-Şiir"4[4] adlı eserinde Ebu Said el-Hudri'den, Hatip'ten nakledilen hadisin benzerini rivayet ettikleri yer alır.

Ben derim ki: Bu iki hadisi Suyutî ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde Ebu Said'den ve Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Bu arada hadislerin rivayet zincirlerinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Birçok kanaldan sahabeler içerisinden -dikkatle incelenirse- Ömer b. Hattab, Ali b. Ebu Talib, Muaviye ve Semure'ye dayandırılarak ayetin Veda Haccının Arefe gününde nazil olduğu ve bu günün Cuma'ya rastladığı rivayet edilmiştir. Bunlar içinde güvenileni Ömer'den nakledilen rivayettir. Müellif bunu Humaydi, Abd b. Hamid, Ahmed, Buhârî, Müslim, Tirmizi, Nesai, İbn-i Cerir, İbn-i Münzir, İbn-i Hibban ve Beyhaki "Sünen"inde Tarık b. Şihab'dan, o da Ömer'den, yine İbn-i Rahe-veyh'in "Müsned"inde, Abd b. Hamid Ebu Aliye kanalıyla Ömer'den, İbn-i Cerir, Kubaysa b. Ebu Zueyb kanalıyla Ömer'den, Bezzaz kanalıyla İbn-i Abbas'tan rivayet eder. Anlaşıldığı kadarıyla İbn-i Abbas da Ömer'den rivayet ediyor.

Ben derim ki: Suyuti'nin söz konusu iki hadisin rivayet zincirlerinin zayıf olduğunu belirtmesi, metnin de zayıf olmasını gerektirmez. Önceki açıklamalarda, ayetin içeriğinin, kendisiyle ilgili olarak dile getirilen ihtimaller ve anlamlar içinde ancak bununla örtüştüğünü kanıtlarıyla ortaya koyduk. Dolayısıyla söz konusu iki rivayet ve onlara benzer içerikli

rivayetler, ilgili rivayetlerin içinde Kur'an'la uyuşan rivayetlerdir. Öyleyse onların esas alınması lazım gelir.

Kaldı ki ayetin, "velayet meselesi" ile ilgili olarak indiğine ilişkin açıklamalar içeren -ve Şîî ve Sünnî kaynaklardaki toplam sayısı yirmiyi aşkın bulunan- bu hadisler, "Ey Elçi, Rabbinden sana indirileni duyur..." (Mâide, 67) ayetinin iniş sebebi olarak belirtilen gelişmelerle de ilintilidir. Bu konuyla ilgili hadisler de, Şîî ve Sünnî kaynaklarda on beşten fazladır. Bunların tümü de Gadir hadisiyle yani, "Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır." hadisiyle ilintilidir. Çok sayıda sahabe tarafından rivayet edilen ve tevatür düzeyine ulaşan bir hadistir bu. Gerek Sünnî ve gerekse Şîî âlimlerin büyük bir kısmı söz konusu hadisin mütevatir olduğunu belirtmişlerdir.

Üzerinde görüş birliği sağlanan diğer bir husus da, olayın Peygamberimizin (s.a.a) Mekke'den Medine'ye döndüğü sırada meydana geldiğidir. Dolayısıyla velayet de (şayet önemi kavranır şaka ve boş söz olarak yorumlanmazsa) tıpkı Kur'an'ın birçok ayetinde net olarak üzerinde durulan tevelli (müminleri dost edinmek) ve teberri (müşriklerden uzaklaşma) gibi bir farzdır. Böyle olduğuna göre, bu farzı içeren ayetin, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." ayetinden sonra inmiş olması mantıki değildir. Bu ayet, velayetin farz kılınmasından sonra inmiştir.

Eğer bu çıkarsamamızla çelişen rivayetler varsa, onlara dayanıp güvenmek yersizdir.

Konuyla ilgili olarak aktarılan rivayetle ilgili yaklaşımımız biliniyor. Ancak burada bilinmesi gereken bir hususa dikkat çekmek istiyoruz: "Ey Elçi! Rabbinden sana indirileni duyur, eğer bunu yapmazsan, O'nun risaletini yerine getirmemiş olursun..." ayeti -ki ileride ifade ettiğimiz anlam üzerinde duracağız- ile, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." ayeti, bu iki ayetle ilgili olarak Sünnî ve Şîî kanallarla aktarılan hadisleri ve tevatür düzeyine ulaşan Gadir-i Hum rivayetleri üzerinde düşünülüp, Peygamberimizin (s.a.a) döneminin sonlarına doğru İslâm toplumunun iç durumu incelendiğinde, çok yönlü araştırmalara tâbi tutulduğunda, kesin olarak görülecektir ki, velayet hükmünü içeren ayet, Gadir-i Hum gününden birkaç gün önce inmiştir.

Yine bu tür bir irdelemede anlaşılabilecektir ki, Resulullah (s.a.a) bunu açıklamaktan sakınıyordu, kabul görmemesinden veya kendisine yönelik bir suikast düzenlenmesinden, dolayısıyla İslâm devletinin yara almasından korkuyordu. Bu yüzden, bu emrin tebliğini günden güne erteliyordu. Nihayet, "Ey elçi!... duyur." ayeti indi de artık bu farzın tebliğini ertelemeye izin vermedi.

Buna göre, yüce Allah'ın surenin büyük kısmını, bu arada "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." ayetini, beraberinde velayet hükmünü adı geçen Arefe gününde indirmiş olması, Peygamberimizin (s.a.a) ilgili ayeti Arefe günü okuduğu, ancak velayet konusunu açıklamayı Gadir-i Hum gününe kadar ertelemiş olması mümkündür. Bu ayetin Gadir-i Hum günü nazil olduğunu ifade eden bazı rivayetlere gelince, Peygamberimizin (s.a.a) tebliğ ettiği meseleyle ilgili ayeti bu esnada yeniden okumuş olmasından dolayı, ilk kez nazil olmuş gibi açıklanmış olması, uzak bir ihtimal değildir.

Bu durumda, bu ayetin "velayet" meselesi ile ilgili olarak indiğini ifade eden rivayetlerle, Ömer, Ali, Muaviye ve Semure'den aktarılan görüşlerde olduğu gibi aynı ayetin Arefe günü indiğini ifade eden rivayetler arasında çelişki yoktur. Çelişki, ancak rivayet gruplarından birinin ayetin Gadir-i Hum gününde, diğerinin de Arefe gününde indiğine delâlet etmesi durumunda söz konusu olabilir.

Rivayet gruplarından ikincisinde, ayetin dinin hac ve benzeri ibadetlerle kemale erdirilmesine işaret ettiğine ilişkin olarak yer alan değerlendirmeler, ravinin kişisel görüşüdür. Ne Kur'an'ın ifadesi ve ne de Peygamber (s.a.a) tarafından yapılan güvenilir bir açıklama, bu kişisel görüşle örtüşüyor.

Bu açıklamayı, Ayyâşî'nin kendi tefsirinde Cafer b. Muhammed b. Muhammed el-Huzai'den, onun da babasından aktardığı şu rivayetten de algılamak mümkündür: Ravi der ki, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum: "Resulullah (s.a.a) cuma günü Arefe'de

konaklayınca Cebrail geldi ve ona şöyle dedi: Allah sana selam ediyor ve diyor ki: Ümmetine söyle: Bugün dininizi sizin için Ali b. Ebu Talib'in velayetiyle kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'a razı oldum. Bundan sonra size bir şey indirmeyeceğim, daha önce size namazı, zekâtı, orucu ve haccı öngören hükümleri indirmiştim. Bu da (velayet) beşincisidir. Bu adı geçen dört ibadetten sonra ancak, bu beşinciyle size yönelirim."

Kaldı ki, ayetin Arefe gününde indiğine ilişkin olarak Ömer'den nakledilen rivayette bir diğer problem var. Bu rivayetlere göre, Ehlikitap'tan birisi -bazısında bu birisinin Ka'b olduğu belirtilir- Ömer'e der ki: Kur'ân'da bir ayet vardır ki, eğer onun bir benzeri biz Yahudi topluluğuna inseydi, onun indiği günü bayram ilân ederdik. O şu ayettir: "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım..." Ömer ona şu cevabı verir: "Vallahi, ben o günü biliyorum. Veda Haccının Arefe günüdür."

İbn-i Raheveyh ve Abd b. Hamid'in Ebul Aliye'den aktardıkları rivayetin metni ise şöyledir: Bir grup Ömer'in yanında bulunuyordu ve ona bu ayeti söz konusu ettiler. Bu sırada Ehlikitap'tan bir adam dedi ki: "Eğer bu ayetin indiği günü bilseydik, o günü bayram ilân ederdik." Ömer ona şu karşılığı verdi: "Ayetin indiği günü ve ertesi günü bize bayram kılan Allah'a hamd olsun. Ayet Arefe günü indi. Ertesi günse Kurban Bayramı'dır. Böylece Allah bizim için işi kemale erdirdi. Anladık ki, bundan sonra iş eksilme sürecine girecektir." Rivayetin son bölümü farklı bir şekilde de aklarılmıştır. ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, İbn-i Ebi Şeybe ve İbn-i Cerir'in Antere'den şöyle rivayet ettikleri yer alır: "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım." ayeti Hacc-ı Ekber günü inince, Ömer ağlamaya başladı. Resulullah (s.a.a), "Niye ağlıyorsun?" dedi. Ömer dedi ki: "Şunun için ağlıyorum: Bugüne kadar dinimiz bir artış sürecindeydi. Ama bugün kemale ermiş bulunuyor. Kemale eren hiçbir şey yoktur ki, eksilmesin." Resulullah (s.a.a), "Doğru söylüyorsun." dedi.

Bu rivayete bir açıdan benzeyen diğer bir rivayet de yer alır ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde: Ahmed, Alkame b. Abdullah el- Muze-ni'den şöyle rivayet eder: O demiş ki: Bana bir adam şunları söyledi: Ömer b. Hattab'ın meclisinde bulunduğum bir sırada, Ömer meclistekilerden birine sordu: "Resulullah'ın İslâm'ı ne şekilde nitelendirdiğini duydun mu?" Adam dedi ki: "Resulullah'ın (s.a.a) şöyle dediğini duydum: İslâm yeni doğmuş bir deve yavrusu gibi hayata başladı, sonra iki yaşına, dört yaşına, altı yaşına girdi, derken en güçlü dönemine girdi." Ömer dedi ki: "Güçlü ve olgunluk döneminden sonra, sıra eksilmeye gelir."

Görüldüğü gibi, bu rivayetlerin ortak özellikleri, ayetin Arefe günü inişinin anlamının, insanların dikkatini dinin egemen oluşuna, hac mevsiminde Mekke'de tek başına etkin bir güç hâline gelişine çekmek olduğunu açıklamaya yöneliktir. Bu rivayetlerde dinin kemale erdirilişi ve nimetin tamamlanışı, Mekke atmosferinin arındırılması, o gün için sırf Müslümanların yaşadıkları bir ortama dönüşmüş olması, ondan başka ibadete esas alınacak bir dinin bulunmayışı, artık düşmanlardan korkup sakınmalarını gerektirecek bir durumun olmayışı şeklinde yorumlanmıştır.

Diğer bir ifadeyle; dinin kemale erdirilişinden ve nimetin tamamlanışından maksat, onlara göre, düşmanların müdahalesinin veya onlardan çekinmelerinin söz konusu olmadığı bir ortamda ellerinde bulunan şeylere tamamen amel etmeleridir. Maksat, Allah katından gelen bilgi ve hükümleri içeren şariat değil. Yine rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, onlara göre İslâm, amel bazında iş gördükleri İslâm'ın zahiridir. Dilersen şöyle de diyebilirsiniz: Dinden maksat, amellerine yansıyan, gözlemlenebilir dinin şeklidir, İslâm da öyle... Çünkü artıştan sonra eksiliş ancak bu anlamda söz konusu olabilir.

Oysa Allah tarafından konulan hüküm ve O'nun tarafından inzal edilen bilgiler, Ömer'in; "Kemale eren hiçbir şey yoktur ki eksilmesin." sözüyle anlatmak istediği türden bir artıştan sonra eksilişi kabul etmez. Kuşkusuz "artışın ardından eksiliş" evrensel bir yasadır, evrenin yapısı gereği tarihin ve toplumsal hayatın akışına egemendir. Din ise, bu tür yasalara tâbi

değildir. Sadece, dini diğer toplumsal düzenler gibi gelişen ve değişen bir sosyal düzen olarak görenler böyle bir yaklaşım içinde olabilirler.

Bu gerçeği kavradığına göre, bu tür değerlendirmelerde öncelikle şu şekilde bir tutarsızlığın olduğunu bilirsin: Daha önce anlamını sunduğumuz "Bugün sizin için dininizi

olgunlaştırdım." ayeti dinin kemale erdirilişi olgusuna getirilen açıklamayla örtüşmüyor.

İkincisi: İslâm toplumunda müşriklerden çok daha zararlı ve yıkıcı unsurların bulunmasıyla birlikte, sadece yeryüzünün zahiren müşriklerden temizlenmesine, toplumun zahiren İslâm üzere olup müşrik düşmanlar tarafından tehdit edilmemesine dayanarak, Yüce Allah'ın dini salt şekli olarak kemale ermiş sayıp bu durumu kendine nispet ederek insanlara yönelik bir lütfü olarak nitelendirmesi mümkün müdür? Müslümanların arasında gizlice toplantılar düzenleyen, aralarına sızan, bozgunculuk çıkaran, işleri tersine çevirmeye çalışan, dini ifsat edici çalışmalar yapan, kuşku yaratan münafık gruplar vardı. Bilindiği gibi münafıklar sorunu büyük ve önemliydi. Kur'ân'ın birçok ayetleri bu hususa değinmiştir. Örneğin, Münafikun suresinin neredeyse tüm ayetleri, Bakara, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe ve Ahzâb surelerinin bir kısmı onlara ayrılmıştır.

Anlayamıyorum, o gün münafık gruplar nereye kayboldular? Sesleri, solukları nasıl kesildi? Hileli düzenleri nasıl bir anda boşa çıktı, batıl zihniyetleri yok olup gitti? Münafıkların varlıklarına rağmen sırf müşriklerin Mekke'den uzaklaştırılmasına dayanarak yüce Allah'ın o gün Müslümanlara, dinin zahirini kemale erdirmesini, nimeti zahiren tamamlamasını, İslâm'ın zahirine razı oluşunu lütf sayması ve bunu bir minnet olarak zikretmiş olması nasıl mantıklı olabilir? Oysa münafıklar, müşriklerden daha şiddetli ve yıkıcı düşmandırlar. Nitekim "Onlar düşmandır, onlardan sakın." (Münafikun, 4) ayeti bu sözümüzü doğruluyor.

Yüce Allah'ın iç yapısı bu şekilde karmaşık olan bir dinin zahirini kemal olarak nitelendirmesi yahut iç yapısı bedbaht unsurlar barındırmasına rağmen nimetini tamamladığını vurgulaması veya bu anlamıyla İslâm'ın zahirinden razı olduğundan haber verip bunun bir lütf olduğunu belirtmiş olması mümkün müdür? Oysa Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Yoldan saptıracıları yardımcı tutmuş değilim." (Kehf, 51) Yüce Allah, münafıklarla ilgili olarak -onların dinini kastederek- şöyle buyuruyor: "Siz onlardan razı olsanız bile, Allah yoldan çıkan topluluktan razı olmaz." (Tevbe, 96) Bütün bunların ötesinde ayetin ifade tarzı mutlak; kemale erme, tamamlama, razı olma, din, İslâm ve nimet gibi olguları herhangi bir açıdan kayıtlamıyor. Diyebilirsiniz ki: Bu ayet -daha önce de işaret edildiği gibi- aşağıdaki ayetin kapsadığı vadin yerine getirilişinin ifadesidir: "Allah sizden, inanıp iyi işler yapanlara vaat etmiştir: Onlardan öncekileri nasıl hükümler kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümler kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini tam bir güvene erdirecektir. Bana kulluk edecekler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaklar." (Nûr, 55)

Görüldüğü gibi, ayette Müslümanlara kendileri için razı olunmuş dinlerinin kemale erdirileceği vadediliyor. Tefsirini sunduğumuz ayette ise, bu vaade şu ifadeler tekabül ediyor: "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım (kemale erdirdim) ve size din olarak İslâm'a razı oldum." Şu hâlde, razı olunmuş dinlerinin kemale erdirilişinden maksat, dinin onlar için egemen kılınışı, onun müşriklerin sıkıştırmalarından kurtarılışıdır. Münafıklara gelince, onların durumu farklıdır, dini baskı altında tutup sıkıştırmayla bir ilintileri yoktur. Ayetin Arefe günü nazil olduğuna ilişkin rivayetlerin işaret ettikleri anlam da budur. Nitekim bir diğer grup da, burada dinî amellerin ve bu amelleri yerine getiren Müslümanların müşriklerin sıkıştırmalarından kurtuluşları kastedilmiştir, şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Size verecek cevabım şudur: "Bugün... olgunlaştırdım." ayetinin, "Allah inananlara vadedmiştir..." ayetinin içerdiği vadin somut ifadesi oluşu, keza tefsirini sunduğumuz ayette geçen, "sizin dininizi olgunlaştırdım." ifadesinin öteki ayetteki, "kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak..." ifadesine tekabül edişi, onun anlamını ifade ediyor oluşu bir gerçektir ve bunda en ufak bir kuşku mahal yoktur.

Ne var ki Nûr suresindeki ayet, "Allah inananlara ve iyi işler yapanlara vaat etmiştir" ifadesiyle başlıyor. Burada Müslümanlar arasında amellerinin içi-dışı bir olan özel bir grup kastediliyor. Dinin öngördüğü biçimde sergiledikleri amelleri, Allah katında hükme bağlanan dinî kurallarla örtüşüyor. Dolayısıyla Allah'ın onlar için razı olduğu dinlerinin sağlamlaştırılması hoşnut olunan dinin Allah'ın ilmi ve iradesi kapsamındaki kısmının yasa kalıplarına dökülerek, vahiy yoluyla cüzlerini onların nezdinde toplayarak kemale erdirmesi anlamını ifade eder. Ki kâfirlerin onların dinlerini yok etmekten yana umutsuzluğa düşmelerinden sonra, kendileri kemale erdirilmiş bu dinin buyrukları doğrultusunda Allah'a yönelik kulluk yükümlülüklerini yerine getirsinler.

Bizim söylediğimiz şudur: Yüce Allah'ın dini kemale erdirmesinin anlamı, farzların yasa niteliğinde hükme bağlanması açısından kemale erdirilmesidir. Dolayısıyla adı geçen ayetin inişinden sonra herhangi bir farz konulmamıştır. Yoksa kastedilen, müminlerin amellerinin, özellikle haclarının müşriklerin amellerinden ve haclarından kurtarılması, iki tarafın amellerinin birbirine karışmayacak şekilde ayrılması değildir. Diğer bir ifadeyle, dinin kemale erdirilişinin anlamı, onun artıktan sonra eksilişi kabul etmeyecek şekilde en yüksek mertebeye çıkarılışıdır.

Tefsir-ul Kummî'de müellif der ki: Bana babam anlattı, o da Saf-van b. Yahya'dan duymuş, ona A'lâ haber vermiş. O, Muhammed b. Müslim kanalıyla İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediğini duymuş: "Allah'ın indirdiği son farz, velayettir. Ondan sonra herhangi bir farz indirilmemiştir. Ardından, 'Kura-ul Gamîm' denilen yerde, 'Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım.' ayeti indi. Resulullah (s.a.a) bu hükmü 'Cuhfe' denilen yerde tebliğ etti. Ondan sonra da herhangi bir farz inmedi."

Aynı anlamı içeren bir hadisi Tabersi Mecma-ul Beyan tefsirinde İmam Bâkır ve İmam Sadık'tan (a.s) rivayet etmiştir. Ayyâsî de kendi tefsirinde Zûrare kanalıyla İmam Bâkır'dan aktarmıştır. [c.1, s.292, h:20]

Şeyh Tusî el-Emalî adlı eserinde kendi rivayet zinciriyle Muham-med b. Cafer b. Muhammed'den, o babasından, o İmam Cafer Sadık'tan (a.s), o da Emir-ül Müminin Ali'den (a.s) şöyle rivayet eder: Resu-lullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu duydum: "İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir: İki şehadet ve iki arkadaş..." Orada hazır bulunanlar, "İki şehadeti biliyoruz, iki arkadaş nedir?" diye sordular. Buyurdu ki: "Namaz ve zekât. Çünkü biri olmadan diğeri kabul edilmez. Ayrıca oruç ve yol bulabilenlerin Beytullah'ı hacetmeleri. Bunlar velayetle son bulmuştur." Ardından yüce Allah, "Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum." ayetini indirdi. [c.2, s.132] Fetta b. el-Farisi "Ravzat-ul Vaizin" adlı eserinde İmam Bâkır'dan (a.s) Peygamberimizin (s.a.a) hac için gidişini, Medine'ye dönüş yolunda Ali'yi velayet makamına atayışını, konuyla ilgili ayetin inişini anlatır. Burada Resulullah'ın (s.a.a) Gadir-i Hum günü yaptığı uzun bir konuşmaya da yer verir. [Ravzat-ul Vaizin, s.89]

Ben derim ki: Benzeri bir hadisi, Tabersi el-İhticac adlı eserinde kendisi bitişik rivayet zinciriyle el-Hadremi'den, o da İmam Bâkır'dan (a.s) aktarır.5[5] Ayetin velayet hakkında indiğini Kuleynî el-Kâfi'de,6[6] Şeyh Saduk da el-Uyûn'da7[7] rivayet eder. Tümü rivayet zinciriyle Ab- dulaziz b. Müslim'e, ondan İmam Rıza'ya (a.s) isnat edilir. Yine ayetin "velayet"le ilgili olarak indiğini Şeyh Tusi el-Emalî adlı eserinde kendi rivayet zinciriyle İbn-i Ebi Umeyr'den, o Mufaddal b. Ömer'den, o İmam Sadık'tan (a.s), o da atası Emir-ül Müminin'den (a.s) rivayet eder. [c.1, s.124]

Bunu Tabersî de Mecma-ul Beyan tefsirinde kendi rivayet zinciriyle Ebu Harun el-Abdi'den, o Ebu Said el-Hudri'den rivayet eder. Şeyh Tusî el-Emalî adlı eserinde konuyla ilgili olarak

İshak b. İsmail en-Nişaburî'den, o İmam Sadık'tan (a.s), o atalarından (a.s), onlar Hasan b. Ali'den (a.s) bir hadis rivayet ederler.^{8[8]} Konuyu kısa tutmak istediğimizden epey uzun olan bu rivayetlerin metinlerini sunmadık. Dileyen kaynaklara başvurabilir. Hidayeti bahşeden Allah'tır.

9[1]- Nisâ suresinin sonunda yer alan kelâle yani, geride mirasçı olarak ana-baba ve çocuk bırakmadan ölen kimsenin durumuna ilişkin ayet.

10[2]- el-Burhan tefsirinde, "on yedinci gece..." şeklinde geçer.

11[3]- el-Burhan tefsirinde, "Resulullah on iki kişinin adını zikretti." şeklinde geçer.

12[4]- [el-Gadir kitabında, "Mirkat-üş Şiir" diye geçer.]

13[5]- [el-İhticac, c.1, s.68.]

14[6]- [Usûl-ü Kâfî, c.1, s.282.]

15[7]- [el-Uyûn, c.1, s.216, h:1]

16[8]- [el-Emalî, c.2, s.132]